P. R. THAKUR GOVT. COLLEGE

B.A. Honours Paper-III

CBSE SEMESTER – III

CC-6-1 (SANADSE06T)

TARAK MAJUMDER

अलंकारः	**लक्षणम्**	**उदाहरणम्**
अनुप्रास	अनुप्रासः शब्दसाम्यं वैषम्येऽपि स्वरस्य यत्	
	छेको व्यञ्जनसङ्घस्य सकृत्साम्यमनेकथा	आदाय वकुलगन्धानन्धीकुर्वन् पदे पदे भ्रमरान्। अयमेति मन्दमन्दं कावेरीवारि पावनः पवनः।।
	शब्दार्थयो पौनरुक्त्यं भेदे तात्पर्यात्रतः लाटानुप्रास इत्युच्यते।	स्मेरराजीवनयने नयने किं निमीलिते। पश्य निर्जितकन्दर्पं कन्दर्पवशगं प्रियम्।।
यमक	सत्यर्थे पृथगर्थायाः स्वरव्यञ्जनसंहतेः। क्रमेण तेनैवावृत्तिर्यमकं विनिगद्यते।।	नवपलाश-पलाशवनं पुरः स्फुटपरागपरागतपङ्कजम्। मृदुलतान्तलतान्मलोकयत् स सुरभिं सुरभिं सुमनोहरैः।।
श्लेषः	श्लिष्टैः पदैरनेकार्थाभिधाने श्लेष इष्यते	प्रतिकूलतामुपागते हि विधौ विफलत्वमेति बहुसाधनता। अवलम्बनाय दिनभर्तुवभून्न पतिष्यतः करसहस्रमपि।। येन ध्वस्तमनोभवेन बलिजित्कायः पुरा स्त्रीकृतो यश्चोद्वृत्तभुजङ्गहारबलयो गङ्गाञ्च योऽधारयत्। यस्याय शशिमच्छिरो हर इति स्तुत्यञ्च नानामरा पायात् स स्वयमन्धकक्षयकरस्त्वां सर्वदो माधवः।
उपमा	साम्यं वाच्यमवैधर्म्यं वाक्यैक्ये **उपमा** द्वयोः	पूर्णोपमा मधुरः सुधावदधरः पल्लवतुल्योऽतिपेलवः पाणिः। चकितमृगलोचनाभ्यां सदृशी च चपले लोचने तस्याः।।
	मालोपमा यदेकस्योपमाने बहु दृश्यते	मालोपमा वारिजेनेव सरसी शशिनेव निशीथिनी। यौवनेनेव वनिता नयेन श्रीर्मनोहरा।।
	पर्यायेन द्वयोरेतदुपमेयोपमा मता	उपमेयोपमा कमलेव मति मतिरिव कमला तनुरीव विभा विभेव तनुः धरणीव धृति धृतिरिव धरणी सततं विभाति वत यस्य।।
रूपक	रूपकं रूपितारोपो विषये निरपह्नवे	मालारूपकम्- पद्मोदयदिनाधीशः सदागतिसमीरणः। भूभृदाबलिदम्भोलिरेक एव भुवान् भुवि।
	यत्र कस्यापि आरोपः परारोपणकारणं तत् परम्परितम्	आहवे जगद्दुदण्डः राजमण्डलराहवे। श्रीनृसिहं महीपाल स्वस्त्यस्तु वाहवे।।

	निरङ्गं केलस्यैव रूपणम्	दासे कृतागसि भवत्युचितं प्रभूनां पादप्रहार इति सुन्दरि नात्र दुये। उद्यत् कठोर-पुलकाङ्कुर-कण्टकाग्रैः यद् भिद्यते मृदुपदं ननु सा व्यथा मे।।
उत्प्रेक्षा	भवेत् सम्भावनोत्प्रेक्षा प्रकृतस्य परात्मना	वाच्योत्प्रेक्षा ज्ञाने मौनं क्षमा शक्तौ त्यागे श्लाघाविपर्ययः। गुणा गुणानुबन्धित्वात् तस्य स प्रसवा इव।। प्रतीयमानोत्प्रेक्षा तन्वङ्ग्याः स्तनयुग्मेन मुखं न प्रकटीकृतम्। हाराय गुणिने स्थानं न दत्तमिति लज्जया।।
सन्देह	सन्देहः प्रकृतेऽन्यस्य संशयः प्रतिभोत्थितः	अयं मार्तण्डः किम् स खलु तुरगैः स्पतभिरितः कृशानु किम् सर्वाः प्रसरति दिशो नैशो नियतम्। कृतान्तः किं साक्षात् महिषवाहनोऽसाविति चिरं समालोक्याजौ त्वां विदधति विकल्पान् प्रतिभटाः।। स्वप्नो नु माया नु मतिभ्रमो नु क्लिष्टं न तावत्फलनेव पुण्यम्। आसन्नवृत्तै तदतीतमेते मनेरथा नाम तटप्रपाताः।।
भ्रान्तिमान	साम्यादतस्मिंस्तद्बुद्धिर्भ्रान्तिमान् प्रतिभोत्थितः	मुग्धा दुग्धधिया गवां विदधते कुम्भनधो वल्लवाः कर्णे कैरवशङ्कया कुवलयं कुर्वन्ति कान्ता अपि। गर्जन् हरिः साम्भसि शैलकुञ्जे प्रतिध्वनीनात्मकृतान्निशम्य। क्रमं वबन्ध क्रमितुं सकोपः प्रतर्कयन्नन्यमृगेन्द्रनादान्।।
अतिशयोक्तिः	सिद्धत्वेऽध्यवसायस्यातिशयोक्तिर्निगद्यते	यदि स्यान्मण्डले सक्तमिन्दोरन्दीवरद्वयम्। तदोपमीयते तस्या वदनं चारुलोचनम्।।
स्वभावोक्तिः	स्वभावोक्तिर्दुरूहार्थस्वक्रियारूपवर्णनम्	कण्ठे कालः करस्थेन कपालेनेन्दुशेखरः। जटाभिः स्निग्धताम्राभिरविरासीद्-वृषध्वजः।। ग्रीवाभङ्गाभिरामं मुहुरनुपतति स्यन्दने दत्तदृष्टिः पश्चार्धेन प्रविष्टः शरपतनभयाद् भूयसा पूर्वकायम्।
विरोधाभास	जातिश्चतुर्भिर्जात्याद्यैर्गुणो गुणादिभिस्त्रिभिः। क्रिया क्रियाद्रव्याभ्यां यद् द्रव्यं द्रव्येण वा मिथः। विरुद्धमिव भासेत विरोधोऽसौ दशाकृतिः।।	अजस्य गृह्णतो जन्म निरीहस्य हतद्विषः। स्वपतो जागरुकस्य याथार्थ्यं वेद कस्तव।।

परिसंख्या	प्रश्नादप्रश्नतो वापि कथिताद् वस्तुनो भवेत्। तादृगन्यव्यपोऽश्चेच्छाब्द अर्थोऽथवा तदा।।	किमाराध्यं सदा पुण्यं कश्च सेव्यः सदागमः। को ध्येयो भगवान् विष्णुः किं काम्यं परमं पदम्।। भक्तिर्भवे न विभवे व्यसनं शास्त्रे न युवतिकामास्त्रे। चिन्ता यशसि न वपुषि प्रायः परिदृश्यते महताम्।।